

GERMANA DE FOIX: DONA I VIRREINA

GEMMA MORENO NAVARRO

VALENCIA, L'HORTA

Resum: La tradició historiogràfica ha presentat la figura de Germana de Foix amb dues visions oposades: la reina frívola i la repressora d'agermanats. En aquest article pretenem fer un resum dels últims estudis que s'han fet al voltant d'aquesta figura, molt més complexa del que, a priori, pareix.

Introducció

Elionor de Navarra, filla de Joan II de d'Aragó i I de Navarra, es va casar amb Gastón de Foix. D'aquest matrimoni nasqueren tres fills: Gastón, l'hereu al tron de Navarra, Pere i Joan. L'últim, vescomte de Narbona, va contraure matrimoni amb María d'Orleans, germana del rei de França, Lluís XII.

Els dos fills d'aquest matrimoni, Germana i Gastón, van nàixer i viure a l'alcàsser de Mezières fins que un any després de la mort de la seua mare en 1492, va tenir lloc un incendi en el qual quasi moren. A causa de l'estat de la fortalesa després del sinistre, Joan de Foix va enviar als seus fills a la cort de Lluís XII i a la seua cosina Ana de Bretanya. El 1503 moria també el seu pare, i

en el seu testament deixava als seus fills a càrrec del rei de França, juntament amb títols, senyorijs, terres i pretensions al tron de Navarra¹.

Úrsula Germana de Foix va nàixer cap a 1488 i va morir en 1536. Les notícies que es coneixen d'ella provenen d'articles dispersos, replets de tòpics que presenten a Germana com una dona frívola, banal i inconscient, sense capacitat pels assumptes de govern. No obstant açò, sabem que no és així ja que, de fet, se li atribueix tot el pes de la dura repressió de les Germanies.

Però, com veurem, Germana és en primer lloc dona i les seues actuacions polítiques dependran de la seua condició de reina i esposa.

La dona

Germana és un exemple perfecte per entendre el sentit del matrimoni entre la reialesa i l'aristocràcia. Els seus enllaços van ser conseqüència de les exigències polítiques. Va ser educada, com totes les donzelles, amb la finalitat del matrimoni. Pel que sembla, tal com assenyala Rosa Ríos², Lluís XII va pensar casar-la amb el comte Lluís de Montpensier. Un altre possible enllaç va ser amb Ferran d'Aragó, duc de Calàbria. Ambdues propostes, amb la finalitat d'establir pactes amb el regne napolità.

¹ RÍOS LLORET, Rosa E. "Doña Germana de Foix". En: MORANT, Isabel (dir.). *Historia de las Mujeres en España y América Latina*, v.1. Madrid: Cátedra, 2005-2006, p. 616.

² RÍOS LLORET, Rosa E. *Germana de Foix: una mujer, una reina, una corte*. Valencia: Biblioteca Valenciana, 2003, p. 34.

La Conquesta de la conquesta del Regne de Nàpols enfrontava a Carles VIII de França i Ferran el Catòlic des de 1493. En 1502, els exèrcits dirigits per Gonzalo Fernández de Còrdova, el Gran Capità, van assetjar Calàbria i Tàrent, van retenir l'hereu, duc de Calàbria. Però, al mateix temps, els francesos havien derrotat al rei napolità i van ocupar la major part de Nàpols. El repartiment, per tant, era confús.

A aquesta situació es va afegir la mort d'Isabel la Catòlica al novembre de 1504, la qual cosa, donada la situació d'incapacitació de la seua successora, la reina Joana, va suposar una confrontació entre el seu marit, Felip el Bell, i el seu pare, Ferran el Catòlic.

Davant les conversacions de Felip el Bell i Lluís XII, Ferran el Catòlic ofereix un pacte que es va traduir en el segon Tractat de Blois (octubre de 1505), pel qual cedien les parts corresponents a cadascú del Regne de Nàpols, i Ferran es casaria amb Germana de Foix. La descendència que tingueren heretaria la dot de Germana. En cas que no hi haguera descendència d'aquest enllaç, els drets tornarien al rei de França.

L'11 de març de 1506, Germana, de divuit anys, contrau matrimoni amb Ferran el Catòlic, de quasi 55 anys.³ La diferència d'edat va donar lloc a tota una mena de qualificatius pejoratius. Els rumors, sobre tot contra Germana, acabarien si el matrimoni tinguera descendència. Segons Regina Pinilla⁴, la importància de Germana com a esposa de Ferran depenia de poder assegurar per a la seua descendència el domini de Nàpols. Però, malgrat els esforços⁵, no va tindre fills que sobrevisqueren.

---

³ A partir del Concili de Trento, els únics matrimonis entre parents de segon grau (Germana era neboda de Ferran) que es podien permetre devien adduir raons d'estat o reials, i el Papa devia autoritzar-los.

⁴ PINILLA, Regina. *Valencia y Doña Germana: castigo de agermanados y problemas religiosos*. Valencia: Consell Valencià de Cultura, 1994.

⁵ Hi ha tota una controversia sobre el "potaje" que, suposadament, se li va donar a Ferran el Catòlic, be per a avivar la seua virilitat, be per a tindre més fills. Els autors discuteixen sobre la voluntat de Ferran

“Contento vivía el Rey Don Fernando porque la Reyna Doña Germana su mujer estaba preñada, y tenía grandes esperanças de un hijo, con quien las Coronas de Aragón se pudiesen apartar de Castilla... Y a tres de mayo día de Santa Cruz, jueves entre la una y las dos, en las casas del Almirante parió la Reyna Germana, al Príncipe Don Juan de Aragón, que después de haversele dado el agua del bautismo, murio dentro de una hora, que tenia de edad. Fue depositado su cuerpo en el Monasterio de San Pablo y de ay le llevaron al Monasterio de Poblete, de la orden del Císter en Cataluña. (Sandoval, 1681, lib. I, cap XXVIII, pág. 14)”⁶

Els cronistes castellans veien amb aquest enllaç el desig del rei de separar-se de Castella. No obstant això, es parla més de les diferències físiques i espirituals entre Isabel i Germana. Presenten el matrimoni com una ofensa a la seua terra, a la unitat, i a Isabel⁷. Però cal destacar, com ens recorda Ernest Belenger⁸, que Germana tingué més poder que Isabel simplement pel fet que Ferran envellia. El rei necessitava a Germana, com sabem que va fer, per a presidir Corts, desplaçar-se allí on ell no podia, i governar en la seua absència.

Quan Ferran mor en 1516, Germana no hereta, però, segons queda estipulat en el testament de Ferran i en les cartes que envia al seu net⁹, ordena que siga tractada sempre com a reina i li deixa els mitjans per a viure com a tal. Ferran li aconsella fixar la seua residència a Aragó però, Germana, conscient que la seua popularitat era escassa i que sobre ella requeien sospites de conspiració contra el nou rei, Carles V, opta per acompanyar a la cort i finalment assentar-se en el convent d’Abrojo. A més d’acceptar canvis en les seues propietats i la prohibició d’eixir de la Península.

---

a l’hora d’acceptar tomar-lo, ja que era necessari per a tindre descendència, i el interès de Germana per subministrar-lo, que se basava en que una reina vídua i sense fills no tenia res a fer.

⁶ Cita extreta de RÍOS LLORET. *Germana de Foix: una mujer, una reina, una corte*, p. 65.

⁷ RÍOS LLORET. *Germana de Foix: una mujer, una reina, una corte*, p. 85

⁸ BELENGER, Ernest. “Las reinas de la Corona de Aragón y el caso paradigmático de Isabel la Católica y Germana de Foix”. En: BELENGUER, Ernest y GARÍN, Felipe V. (eds.). *La Corona de Aragón. Siglos XII-XVIII*. Madrid: Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior (SEACEX), p. 182.

⁹ Una reproducció de l’última carta que envià Ferran a Carles al respecte pot trobar-se en RÍOS LLORET. *Germana de Foix: una mujer, una reina, una corte*, p. 105.

El segon matrimoni també va ser per motius polítics. Carles V necessitava aconseguir el vot de l'elector de Brandemburg per a ser nomenat emperador. Així, va oferir a Germana, una dona rica, a Joan, marquès de Brandemburg i germà empobrit de l'elector. La reina va accedir a les pretensions de Carles per la seua situació de vídua sense descendència. En eixes circumstàncies, la única possibilitat de gaudir de les rentes que el catòlic havia disposat per a ella era acceptar els desitjos del nou rei.

L'enllaç va ser impopular entre els súbdits aragonesos, que no podien entendre un matrimoni entre Germana i un home de menor llinatge que Ferran el Catòlic. De fet, Rosa Ríos exemplifica la disconformitat davant l'enllaç en el cas concret de Isabel de Faure -o Fabra- qui havia sigut dama de Germana i per aquest fet va separar-se del seu servici. Inclús, el propi Carles va tindre que intervenir davant les pretensions de negar-li a Germana el títol de "Alteza"¹⁰. Malgrat les discrepàncies, la boda es va portar a terme a Barcelona en 1519. No obstant, va ser un matrimoni curt, ja que el noble alemany morí el 5 de juliol de 1525.

El tercer i últim matrimoni de Germana, va ser amb Ferran d'Aragó, duc de Calàbria¹¹. Era fill de Fadrique, rei de Nàpols, i pertanyia a una branca bastarda de la dinastia d'Alfons el Magnànim. L'enllaç es va portar a terme el 13 de maig de 1526 a Sevilla.

Durant el temps que el duc va estar retingut en la cort de Ferran el Catòlic, després del setge de Tàrent, entre 1506 i 1512, va conèixer a Germana de Foix. Segons alguns historiadors¹², a partir d'aquest encontre va sorgir una relació sentimental entre ambdós que va desencadenar la gelosia del Catòlic i, per tant, la presó del duc de Calàbria. Altres, per contra, opinen que la opció més factible és que fora empresonat pel descobriment d'una conspiració francesa contra el rei, en la que el duc participava.

---

¹⁰ RÍOS LLORET. *Germana de Foix: una mujer, una reina, una corte*, p. 90.

¹¹ Reina, ja que mai va rebre el títol de duquessa, per ser de menor consideració.

¹² RÍOS LLORET. *Germana de Foix: una mujer, una reina, una corte*, p. 80.

Mientras el emperador disponía la marcha a Granada con la emperatriz, casó al duque de Calabria con la reina Germana, viuda del sobrino de vuestra majestad, Juan, marqués de Brandemburgo. Así, este buen príncipe, que cuenta entre sus antepasados ochenta reyes de la casa de Aragón, forzado por la penuria, ha venido a caer con esta corpulenta vieja y dar en escollo tan famoso por sus naufragios. Verdad es que ahora él come en vajilla de oro y de plata, cuando antes la usaba de barro, y falto de otra esperanza, vio en este matrimonio su conveniencia, ostentando el título de virrey de Valencia, sin ser hijo de rey.

Com podem observar en la cita de Juan Dantisco, ambaixador de Polònia en la cort espanyola entre 1524 i 1527¹³, la parella formada pel duc de Calàbria i Germana de Foix tampoc va ser ben rebuda. Es va considerar desigual, en la qual solament ella era menyspreable físicament¹⁴ i ell es veia afavorit per la còmoda situació econòmica de la reina.

La virreina

El problema del absentisme regi en la Corona d'Aragó va convertir el virregnat pràcticament en una institució permanent. Teòricament, el virrei era el *alter nos* o *alter ego* del rei. Però, com destaca Regina Pinilla¹⁵, no és exactament així. Tan sols és el més alt funcionari, sempre actuant baix la supervisió i aprovació del monarca. Aquesta autora¹⁶ assenyala, doncs, que la carència de disposicions immediates per part dels virreis i virreines és deguda a la necessitat de respectar l'ordre institucional, no sempre per inexperiència o ineficàcia.

Ja en 1507, Ferran el Catòlic va habilitar a Germana per a governar en la seua absència. Ell devia partir a Castella, per fer-se càrrec de la regència del

¹³ Cita recollida en RÍOS LLORET. *Germana de Foix: una mujer, una reina, una cort*, p. 90.

¹⁴ Encara que el text es refereix a ella com a "corpulenta vieja", cal assenyalar que ambdós van nàixer a 1488.

¹⁵ PINILLA, Regina. *Valencia y Doña Germana: castigo de agermanados y problemas religiosos*, p. 88.

¹⁶ Íbidem.

regne, ara que Felip el Bell havia mort i Joana es trobava incapacitada per a regnar. Des del jurament del càrrec en la catedral de València, passen escassament dos mesos (agost – octubre) durant els quals Germana va exercir el poder reial, per primera vegada, al Regne de València.

El segon període com a virreina va començar al 1523, fins 1525. Carles V nomena a Germana, ja casada amb el marquès de Brandenburg. Encara que aquest haja rebut el títol de capità general del regne, serà ella qui portarà el pes del govern¹⁷.

En aquest moment, Germana succeeix en el càrrec a Diego Hurtado de Mendoza. Els historiadors reconeixen que els mètodes de repressió de les Germanies que va portar a terme la virreina foren més durs que els de Diego Hurtado. És cert que va augmentar el nombre de processats i víctimes, però tornem a recordar que el poder de la virreina estava limitat per l'aprovació de l'emperador. Rosa Ríos¹⁸ precisa que la dura reacció va emanar del propi Carles, qui incitava a Germana a actuar amb severitat.

La repressió cruenta de les Germanies es va produir durant el seu segon matrimoni, però la repressió econòmica la portà a terme ja casada amb el duc de Calàbria durant l'últim virregnat.

La característica d'aquest nomenament és que va ser conjunt de Germana de Foix i de Ferràn d'Aragó, encara que, a diferència del període anterior, qui exerceix veritablement el càrrec és el duc de Calàbria. Regina Pinilla¹⁹ indica que tota la correspondència i ordres reials estaven dirigides i firmades per ell. Com afirma aquesta autora²⁰, Carles ha tornat a beneficiar-se de Germana per a les seues necessitats polítiques: utilitza el nom i la categoria de la reina vídua per a donar poder, subtilment, al duc de Calàbria.

¹⁷ Tan sols es substituïda pel seu marit en 1524, quan Germana ha de traslladar-se, breument, a la cort de l'emperador.

¹⁸ RÍOS LLORET. *Germana de Foix: una mujer, una reina, una corte*, p. 143.

¹⁹ PINILLA, Regina. *Valencia y Doña Germana: castigo de agermanados y problemas religiosos*. Valencia: Consell Valencià de Cultura, 1994, p. 87.

²⁰ Íbidem, p. 88.

Els problemes principals als que es van enfrontar en aquest període foren les conseqüències de la revolta de les Germanies i el baptisme massiu de moriscos.

Per una part, com hem avançat, aquest període està caracteritzat per la repressió econòmica dels agermanats. Aquests podien commutar les penes per les "composicions", multes en funció de la gravetat del delictes comés. La recaptació de les composicions finalitza a 1540, però les màximes quantitats es recolliren en 1527 i 1529-1530.²¹ A més d'aquestes mesures, els virreis van premiar la fidelitat de tots aquells qui recolzaren a l'emperador, i retornaren préstecs que havia fet la noblesa i la burgesia a l'exèrcit reial.

Per altra part, el problema morisc derivat de les Germanies, ja que els agermanats portaren a terme una conversió massiva al cristianisme. Encara que el papa i la Inquisició afavoriren aquestes mesures, la noblesa, principal valedora dels moriscos -treballadors de les terres de la gran aristocràcia valenciana- no les aprovava. L'emperador es va trobar en la situació d'acceptar els baptismes obligats i Germana va ser l'encarregada d'anomenar als inquisidors que s'encarregarien de la conversió.

Aquest últim període finalitza amb la mort de Germana de Foix el 15 d'octubre de 1536, en Lliria. La data ha sigut discutida i alguns autors proposen el 10 i 16 d'octubre. El seu cos és traslladat a València i dipositat en el convent de Sant Miquel dels Reis, on ja u junt al duc de Calàbria des de 1550.

Com hem pogut observar, Germana de Foix es dona, i com a tal, esposa i reina. Però es també virreina, i encara que la tradició ha remarcat dues visions oposades -la de frívola i banal, i la de cruel repressora d'agermanats- es un peó més dins del joc d'escacs de la política de la monarquia hispànica. Un peó, això

---

²¹ Dades extretes de RÍOS LLORET, "Doña Germana de Foix", p. 628.

si, amb aspiracions pròpies que va saber adaptar-se a les circumstàncies històriques.

BIBLIOGRAFIA:

BELENGER, ERNEST. "Las reinas de la Corona de Aragón y el caso paradigmático de Isabel la Católica y Germana de Foix". En: BELENGUER, ERNEST y GARÍN, FELIPE V. (eds.), *La Corona de Aragón. Siglos XII-XVIII*. Madrid: Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior (SEACEX), pp. 157-182.

MARTI FERRANDO, JOSÉ. "El primer virreinato de Germana de Foix (agosto-octubre de 1507)". En: FRANCH BENAVENT, RICARDO y BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, RAFAEL (eds.). *Estudios de Historia moderna en homenaje a la profesora Emilia Salvador Esteban*, v. 1. Valencia: Departament d'Història Moderna, Universitat de València, 2008, pp. 323-344.

PINILLA, REGINA. *Valencia y Doña Germana: castigo de agermanados y problemas religiosos*. Valencia: Consell Valencià de Cultura, 1994.

RÍOS LLORET, ROSA E. *Germana de Foix: una mujer, una reina, una corte*. Valencia: Biblioteca Valenciana, 2003.

RÍOS LLORET, ROSA E. "Doña Germana de Foix". En: MORANT, ISABEL (dir.). *Historia de las Mujeres en España y América Latina*, v.1. Madrid: Cátedra, 2005-2006, pp. 615-634.